

УДК 911.3:338.4

ЗЕЛЕНЧУК В.Р.

**РЕГІОНАЛЬНА АСИМЕТРІЯ
ПРОМИСЛОВО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ
(проблеми теорії і практики)**

Постановка проблеми. *Промислово-територіальний комплекс (ПТК), у нашому розумінні, – це територіальне (в масштабах країни чи регіону) поєднання об'єктів, тісно взаємозв'язаних у процесі виробництва і транспортування до споживачів промислової продукції або послуг. ПТК, як велика і складна система, може бути збалансованим (симетричним) чи, навпаки, розбалансованим (асиметричним), що залежить від розподілу параметрів елементів його загальної (інтегративної) чи часткових (секторальної, функціональної, управлінської,*

територіальної та ін.) структур.

Для практики регіональної економіки принципово важливим є питання щодо оптимальних і екстремальних значень та співвідношень, пропорцій елементів територіальної (регіональної) структури ПТК. Важливо також з'ясувати, чи може ПТК взагалі нормально розвиватися за умови його глибокої регіональної асиметрії, тобто суттєвого дисбалансу елементів регіональної структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій не дає однозначної відповіді на ці питання. Прихильники *структурного підходу* (Г. Балабанов [3], Г. Хубер [4], В. Масаков [12], В. Чужиков [20] та ін.), вважають, що, для того, щоб ПТК нормально розвивався відмінності у параметрах елементів його регіональної структури не повинні бути значними.

В. Чужиков, зокрема, поняття регіональної асиметрії ПТК розглядає у зв'язку з активізацією процесу європейської інтеграції, який вимагає згладжування відмінностей в індустріальному розвитку не лише окремих країн, а й окремих регіонів, передусім прикордонних. У країнах ЄС, зокрема, прийнята норма відхилень параметрів регіональних елементів, що не перевищує 20% від середнього рівня. У цьому випадку регіональні відмінності в індустріальному розвитку легко долаються за допомогою незначних преференцій для менш розвинутих регіонів з боку уряду чи наднаціональних органів управління.

Прихильники *динамічного підходу* (Г. Мюрдаль [4], В. Захарченко [8], Я. Олійник [15], К. Павлов [16] та ін.) виходять з того, що глибока регіональна асиметрія в розвитку ПТК в ринкових умовах є неминучою. Вона впливає з кейнсіанської теорії економічного зростання, яка базується на тому, що основним чинником зростання в ринкових умовах є накопичення капіталу. Шведський регіоналіст Г. Мюрдаль так пояснив причини регіональної асиметрії в розвитку ПТК: „Вільна гра ринкових сил, зазвичай, веде до поглиблення, а не згладжування міжрайонних відмінностей” [4, с. 72].

Він же сформулював *принцип кумулятивної причинності*, який пояснює, чому в ринкових умовах сильні регіони притягують інвестиції сильніше, ніж слабкі. Підтвердженням його принципу виступають процеси міграції капіталів, новітніх технологій, товарів і населення в процвітаючі регіони. Відповідно, в депресивні регіони витісняються галузі старих технологічних укладів, тобто має місце так звана „*дифузія застарілих нововведень*”.

На думку К. Павлова [16], поглиблення регіональної асиметрії в ПТК виступає основою і водночас стимулом для проходження чергового етапу його розвитку, оскільки дозволяє накопичувати в окремих регіонах і центрах новітні технології та людський капітал. Поступово такі регіони і центри стають „*полюсами*” *індустріального зростання*. Але оскільки інноваційний вплив від них поширюється і на *периферію*, то це в підсумку призводить до згладжування міжрегіональних контрастів. Регіони при цьому можуть знаходитися у стані: 1) надзвичайної ситуації; 2) кризи; 3) піонерного (нового освоєння); 4) стагнації; 5) стійкого розвитку; 6) процвітання. Якщо ж регіональна асиметрія ПТК виходить за певні „*норми*”, „*рамки*”, то він може взагалі зруйнуватися [16, с. 65].

Запропоноване К. Павловим інноваційно-інвестиційне пояснення причин виникнення регіональної асиметрії ПТК узгоджується з відомим поділом регіонів на: а) креативні та інноваційні (у яких зароджуються і апробуються базисні нововведення); б) адаптивні (що здатні широко впроваджувати інновації на стадії їх масового поширення); в) консервативні (що не сприймають більшість

інновацій) [2, с. 214-216].

Отже, в ринкових умовах регіональна асиметрія в розвитку ПТК не тільки не послаблюється, а навпаки – посилюється. А тому необхідним є застосування особливо гнучких механізмів її регулювання на державному рівні.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності впливу об'єктивних та суб'єктивних факторів на глибину регіональної асиметрії в ПТК та проблем, які виникають при цьому в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У кожній країні органи управління, як правило, прагнуть досягнути комплексності, збалансованості в розвитку ПТК, причому як в компонентному, так і в територіальному аспектах. Однак, як показує досвід, *комплексність* в розвитку ПТК не буває абсолютною, оскільки другою фундаментальною їх властивістю є незбалансованість або *асиметричність*, в т. ч. й територіальна – в межах територіальної (регіональної) структури ПТК.

У територіальній структурі ПТК, за І.М. Масергойзом [11], доцільно виділяти три часткові структури:

- інтегративну, що має елементами регіональні промислові комплекси (тому цю структуру можна ще називати регіональною);
- територіально-галузеву, що складається з інтегральних промислово-територіальних угруповань і комплексів (промислових пунктів, центрів, вузлів, агломерацій, районів тощо);
- лінійно-вузлову, елементами якої є інтегральні угруповання і комплекси у функціональній єдності з політранспортними магістралями.

Для практики регіональної економіки і управління, зокрема для дослідження регіональної асиметрії ПТК, найважливіше значення має вивчення *регіональної структури*. На рівні ПТК загальнодержавного рівня елементам цієї структури виступають промислові комплекси великих економічних районів, їх елементами, у свою чергу, є промислові комплекси обласного рівня, які вже своїми елементами мають промислові комплекси чи угруповання низових (внутрішньообласних) регіонів, тобто адміністративних районів та міст обласного підпорядкування.

На нашу думку, логічно виділяти два аспекти регіональної асиметрії ПТК – структурний та динамічний.

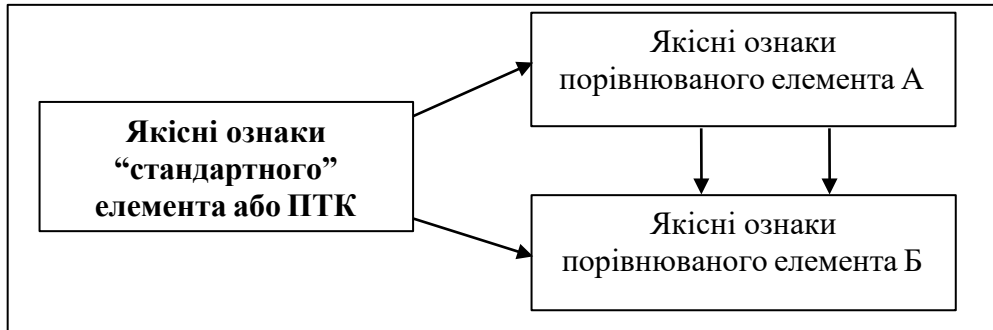
Структурний аспект регіональної асиметрії ПТК відображає незбалансованість елементів його регіональної структури щодо усереднених (або оптимальних) параметрів стану комплексу загалом. Формально воно характеризує ступінь конвергенції (зближення), чи дивергенції (розходження), відносно певної умовної межі або лінії стабільності (симетрії ПТК).

За В. Масаковим, регіональна асиметрія в розвитку ПТК та інших територіальних систем – це відображення в часі і просторі „загальних точок перегину” у ПТК, тобто поява у їх „... регіональних системах значних зрушень, які, зокрема, виражаються у виникненні розривів і відхилень від рівнів, що склалися, у ключових параметрах процесів [їх] розвитку”. Причому, як зазначає автор, „кількість, масштаби та інтенсивність їх прояву в основному залежить від структурних перетворень, які проводяться у суспільстві” [12, с. 3].

Регіональну асиметрію ПТК у формально-логічному плані можна характеризувати, за В. Масаковим, за допомогою відхилення її параметрів від деякого стандарту (нормального або типового стану) промислових комплексів

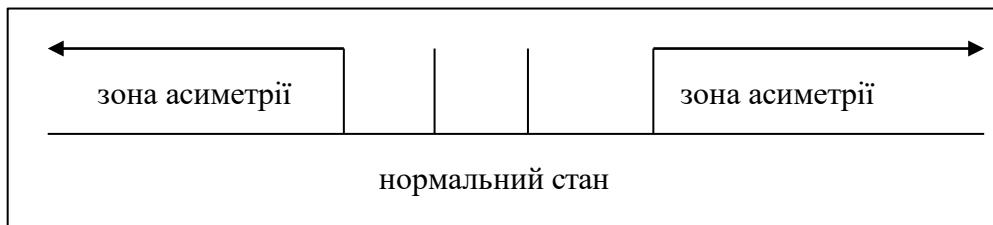
того ж або вищого рівня. Норма або стандарт виступає в даному випадку в якості шкали для виміру асиметрії за різними моделями (рис. 1).

А. Асиметрія якісних ознак

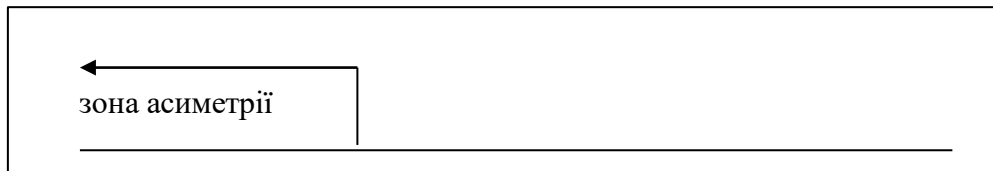

Б. Асиметрія якісних ознак (параметрів) системи

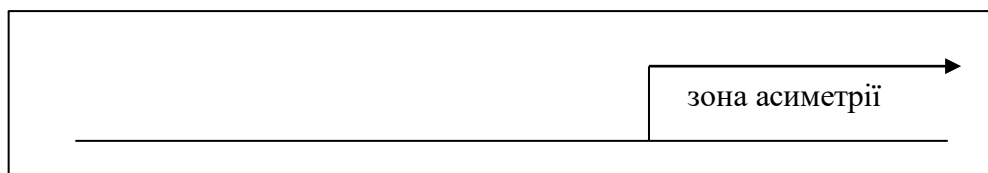
1. Модель „середнього стандарту”

2. Модель „мінімального стандарту”

3. Модель „максимального стандарту”

4. Модель „змішаних стандартів”

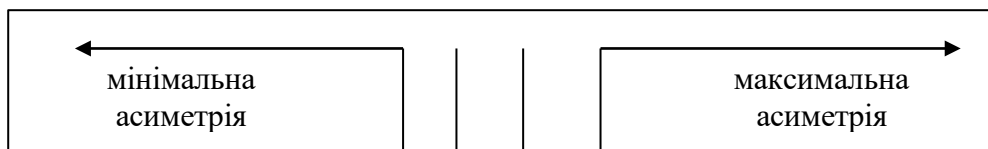

Рис. 1. Теоретичні моделі (А, Б: 1-4) регіональної асиметрії промислово-територіальних комплексів (за [12, с. 5])

У *динамічному аспекті*, зокрема в термінах синергетичної теорії, регіональну асиметрію в розвитку ПТК слід трактувати як руйнування, хаотичне

„розповзання” його регіональної структури, що не дозволяє утримувати комплекс та його базові елементи і підсистеми на траєкторії стійкого розвитку. У цьому випадку керована (виробнича) підсистема ПТК неадекватно реагує на управлінські сигнали з боку керуючої підсистеми, а керуюча підсистема, у свою чергу, не справляється з ліквідацією „шумів” (патологічних відхилень у режимі функціонування керованої підсистеми) та переробкою інформації від керуючої системи вищого рівня. В результаті ПТК входять у кризовий, обвальний стан, що не забезпечує навіть простого відтворення виробництва у ньому. Відповідно, між регіональними елементами ПТК виникають „лінії напруги”, оскільки регіональна асиметрія виходить за „межі” („коридори”) комплексного розвитку. ПТК при цьому руйнується, деградує, або різко знижуються показники його ефективності, а, отже, і конкурентоспроможності.

Б. Лавровський, зокрема, пов’язує виникнення регіональної асиметрії в ПТК з диференціацією рівнів розвитку їх регіональних елементів. „Процес регіональної поляризації, – зазначає він, – значною мірою обумовлений характером економічного розвитку” [10, с. 42].

Асиметричним, або дисгармонійним, він називає „...такий тип регіонального розвитку за певний період, при якому регіони, які характеризуються відносною перевагою за конкретним показником на початку періоду, в подальшому його нарощують, а регіони з відносним відставанням – його поглиблюють”. А гармонійним або симетричним він назвав „...такий тип регіонального розвитку, при якому розрив у рівні регіональних показників скорочується” [10, с. 42].

За Б. Лавровським, констатуючою ознакою регіональної асиметрії в розвитку ПТК слід вважати динаміку розсіювання регіональних показників; тобто регіонально-асиметричний розвиток ПТК призводить до взаємного віддалення його регіональних елементів один від одного, до поглиблення міжрегіональних відмінностей, соціально-економічних відмінностей між регіонами, а отже, появи на одному „полюсі” депресивних регіонів, які є пріоритетним об’єктом регіональної політики держави, а на іншому – „процвітаючих”, які генерують відцентрові (сепаратистські) тенденції, що добре видно на прикладі Півдня і Півночі Італії.

Водночас він вважає, що далеко не всяка регіональна асиметрія ПТК є „поганою” [10, с. 43]. Якщо вона не обумовлює зниження показників ефективності промислового виробництва та його конкурентоспроможності, то немає підстав такою її вважати.

Натомість Г. Хубер [4] ефективність функціонування ПТК ставить у пряму залежність від рівня регіональної асиметрії ПТК. Останні дослідження В. Захарченка [8, с. 429] також вказують на тісну кореляцію між поглибленням регіональної асиметрії в розвитку ПТК та зниженням ефективності їх виробництва. Так, зростання середнього квадратичного відхилення виробництва продукції на душу населення у промислових комплексах України обласного рівня за 1996-2000 рр. на 9,6% супроводжувалося втричі більшим відхиленням (падінням) його рентабельності.

В умовах же стабільного розширеного виробництва, як показує досвід розвинених країн, регіональна асиметрія в розвитку ПТК знижується, підвищується рівень його комплексного розвитку, а заодно й зростають показники ефективності виробництва. Через це ми вважаємо, що *об’єктивно існує оптимальне співвідношення між рівнем комплексності та регіональної*

асиметричності у розвитку ПТК [13]. Критерієм же оптимальності може виступати зміна ефективності виробництва.

Ще одним критерієм оптимальності може слугувати *оптимум за Парето* [12, с. 6]. Згідно з ним, про комплексний розвиток ПТК доцільно говорити лише тоді, коли перерозподіл обсягів виробництва і доходів між його регіональними елементами не погіршує (в довгостроковому плані) економічного стану жодного з елементів і комплексу в цілому. І навпаки, якщо цей стан погіршується, то регіональна асиметрія ПТК, як правило, поглиблюється.

Регіональна асиметрія ПТК виникає під дією об'єктивних та суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів ми відносимо різну інвестиційну привабливість регіонів і, відповідно, нерівномірність розподілу інвестицій, циклічні коливання, зміни у співвідношенні попиту та пропозиції. Важливу роль відіграють і суб'єктивні фактори, зокрема помилки у стратегії і тактиці проведення ринкових реформ у регіонах, прорахунки в конкретних напрямках реалізації економічної політики на різних рівнях галузевого і територіального управління.

Виникнення регіональних диспропорцій у ПТК може мати різні наслідки:

а) вони можуть зникнути (якщо регіональна структура ПТК після деякого відхилення від збалансованого, пропорційного стану повертається до нього знову);

б) ПТК частково перебудовується, але зберігає базові параметри регіональної структури (це спостерігається тоді, коли регіональні диспропорції стосуються компонентів з високою здатністю до адаптації, пристосування до ринкових умов);

в) регіональні диспропорції в ПТК зростають настільки, що переводять його на траєкторію нестійкого розвитку, тобто у стан гострої диспропорційності (дискрепанції, за Е.Б. Алаєвим [1, с. 85]) чи регіонально-асиметричного розвитку.

Доцільним буде зауважити, що ***у розвитку ПТК спостерігаються етапи як відносно симетричного, так і асиметричного розвитку.*** Так, у ХІХ ст. у Подільському регіоні розвивалися передусім галузі харчової і легкої промисловості. У період же соціалістичної індустріалізації переважний розвиток отримали галузі важкої промисловості, зокрема машинобудування. Таким чином, глибокі диспропорції, у галузевій структурі ПТК Подільського регіону, які виникла в ньому між виробництвами групи „А” і групи „Б”, було в основному ліквідовано.

Хоча слід зауважити, що в колишньому СРСР головна увага приділялася не комплексному розвитку регіональних господарських, зокрема промислових, комплексів, а формуванню єдиного народногосподарського комплексу (на основі централізованого планування) [17, с. 11-13]. Тому з утворенням Української держави і з переходом до ринкових відносин проблеми, пов'язані з розбалансуванням структури ПТК, в т.ч. й регіональної, загострилися. Значною мірою це було викликано „скиданням потужностей” (під тиском зовнішніх конкурентів) в інноваційних галузях ПТК, зокрема у машинобудуванні.

Для практичного вирішення ***проблем регіонально-асиметричного розвитку ПТК*** необхідне їх наукове обґрунтування. Розглянемо основні з них.

1. Нераціонального використання потенціалу промислового розвитку регіонів. У процесі функціонування і розвитку промисловості в регіонах виникають складні взаємозв'язки між нею і територією, як “носієм” основних

ресурсів виробництва, необхідних інфраструктурних об'єктів тощо. Найбільш помітною є залежність розвитку галузей промисловості від територіальних ресурсів (природних, трудових та ін.), тому так небажані деформації саме у використанні ресурсної бази ПТК.

Ці деформації склалися ще за радянських часів, внаслідок реалізації помилкової концепції спеціалізації економічних районів колишнього СРСР, виходячи з інтересів єдиного народногосподарського комплексу, не рахуючись з реальними можливостями окремих регіонів [18, с. 37].

Наслідком реалізації цієї концепції стало те, що з України були “викачані” найцінніші запаси мінерально-сировинних ресурсів (нафти, природного газу, вугілля тощо.). Так, на Донбас, у межах колишнього СРСР припадало менше 10% запасів вугілля, водночас його видобуток у регіоні сягав третини від загальнодержавного. А видобуток природного газу у Західному регіоні у 1956 р. досяг 3,8 млрд. м³, що становило 33,1% його видобутку в СРСР, тоді коли його запаси в Україні були ще менші, ніж вугілля [19, с. 59].

Те ж саме можна зауважити і щодо використання трудового потенціалу окремих регіонів. Наприклад, слабкий розвиток обробних галузей промисловості, особливо трудомісткого машинобудування, у Закарпатті, обумовив значну трудову еміграцію з цього регіону.

Отже, збалансування ресурсного і виробничого потенціалів на рівні регіонів різного рангу є важливою передумовою комплексного розвитку ПТК.

2. Деформації регіональної структури ПТК. *Слід підкреслити, що деформації регіональної структури ПТК були досить помітними і за часів планової економіки. Так, на м. Вінницю і Вінницький район у 1990 р. припадало 31,1% промислового виробництва області (при частці населення близько 25%).*

Однак ці деформації ще більше поглибилися в роки ринкових перетворень, оскільки одні регіональні елементи обласного промислового комплексу мали темпи зростання промислового виробництва, які перевищують середні по області (79,8% від базового рівня – 1990 р.), а інші, навпаки, – значно нижчі. Так, обсяг промислового виробництва Немирівського району зріс у 2004 р. (проти базового рівня) у 8,6 разів, тоді як Чернівецького скоротився до 8,2%. Загалом же у 2004 р. (порівняно з базовим) 19 низових регіонів Вінницької області зменшили свій промисловий потенціал, причому 7 з них (Барський, Мурованокуриловецький, Теплицький, Тиврівський, Тростянецький, Хмільницький, Чернівецький та Ямпільський) – більше, ніж удвічі. Звісно, це ще більше поглибило асиметрію регіональної структури даного ПТК.

3. Деформації секторальної структури регіональних елементів ПТК. З переходом до ринкових відносин також більш деформованою стала *галузева структура* регіональних елементів ПТК (ними можуть бути, наприклад, регіональні промислові комплекси [РПК] нижчого рівня). Це проявилось насамперед у звуженні їх виробничого профілю (числа галузей спеціалізації).

Так, раніше диверсифіковані промислові комплекси Вінницької області та більшості її низових регіонів перетворилися у вузькогалузеві. Провідною галуззю у них стала харчова промисловість (її частка нині складає близько половини обсягів виробництва), хоча ще на початку 1990-х років основною галуззю спеціалізації було машинобудування.

Погіршилася галузева структура і в багатьох інших РПК мезорівня, зокрема Донбасу і Придніпров'я. Так, у промислових комплексах Донецької, Луганської,

Дніпропетровської та Запорізької областей частка галузей паливно-енергетичного, металургійного та хімічного комплексів ще більше зросла, тоді як частка галузей машинобудівного комплексу також зменшилася.

Намітилося скорочення виробництва в РПК і товарів народного споживання (група „Б”): і в порівнянні з загальним обсягом виробництва промислової продукції, і в порівнянні з виробництвом засобів виробництва (група „А”). Частка споживчих товарів у загальному обсязі промислової продукції за період з 1990-2000 рр. знизилася в середньому з 31,3 до 19,3 %, тобто у 1,6 рази, а в окремих регіонах ще більше – у Закарпатській і Чернівецькій областях – у 5,3 рази, в Івано-Франківській – у 5 разів і т.д.

Структурні зрушення на користь галузей, які виробляють проміжну продукцію, негативно впливають на функціонування РПК загалом. Зростає матеріало- і енергоємність виробництва, зберігається його затратний характер.

У зв'язку з цим простежується погіршення і *технологічної структури* РПК, особливо старопромислових регіонів (Донбасу і Придніпров'я). Тут ще сильніше стала проявлятися домінанта галузей „старих” (від першого – до четвертого) технологічних укладів. Це пояснюється тим, що темпи падіння виробництва у галузях новітніх технологічних укладів (п'ятого, і особливо шостого) були більшими, ніж у галузях старих технологічних укладів¹. Однак, позитивним є те, що з 2000 р. питома вага галузей третього укладу стала скорочуватися на користь галузей четвертого укладу, хоча частка галузей п'ятого та шостого укладів не перевищує 6,5% [14].

Ситуацію ускладнює незадовільний техніко-технологічний стан виробництва у більшості РПК, передусім дається взнаки велика висока зношеність основних фондів у промисловості (до 70%) та їх технічна застарілість.

Спостерігається посилення асиметричності секторальної структури і внаслідок зниження інноваційного рівня виробництва, різної інвестиційної привабливості регіонів [20, с. 5]. Пояснюється це тим, що переважна більшість промислових підприємств взагалі припинила інноваційну-інвестиційну діяльність, у зв'язку з чим скоротилося виробництво прогресивних видів промислової продукції.

Деформації *інституційної структури* територіальних елементів РПК стосуються перш за все пропорцій між різними формами власності. Якщо раніше вона була однорідною: практично весь обсяг виробництва припадав на підприємства державної форми власності, то нині вона стала строкатою. Найвищу частку державного сектору (близько 30%) мають промислові комплекси індустріально розвинених областей. У недостатньо індустріалізованих областях ситуація інша. Так, у Вінницькій області за 1992-2004 рр. форму власності змінили 326 підприємств. У 2004 р. на державні підприємства припадало тільки 2,7% від їх загальної кількості та 6,9% загального обсягу виробництва, на приватні (в т. ч. і колективні), відповідно, – 89,9 та 91,2%, на комунальні – 7,4 та 2,0%.

З приватизацією багато вчених і практиків пов'язувало позитивні зрушення у ефективності промислового виробництва РПК. Однак, реформування відносин

¹ Пріоритетними галузями першого технологічного укладу є текстильна і металургійна, другого – сталеливарна, третього – електротехнічна і хімічна, четвертого – авіакосмічна, атомноенергетична, електронна і телекомунікаційна, п'ятого – інформаційна, шостого (перспективного) – біотехнологічна [5].

власності автоматично не підвищило ефективності виробництва. Це пояснюється тим, що чимало приватизованих підприємств використовують одержані прибутки не на розвиток виробництва, а на споживання. Крім того, багато підприємств не мають стратегічних інвесторів. Урядовці ж в погоні за грошима для державного бюджету „забули” про справжні цілі приватизації – інвестиції в підприємства і структурну перебудову [6, с.131].

Загалом деформації секторальної структури регіональних елементів ПТК (або РПК відповідного рангу) ведуть до порушення відтворювальних процесів у ПТК, а тому потребують їх *структурної перебудови*, зокрема соціальної переорієнтація та екологізації виробництва, удосконалення регіональної структури тощо [9, с. 167].

4. Поляризація рівнів розвитку регіональних елементів ПТК. В ринкових умовах відбувається поглиблення диференціації регіональних елементів ПТК за рівнем їх розвитку (показником продуктивності праці, валової добавленої вартості (ВДВ) та виробництвом продукції на душу населення тощо).

Як показали останні дослідження, розрив за продуктивністю праці у промисловості між РПК обласного рангу скорочується, водночас за ВДВ на душу населення він зростає. Це свідчить про те, що на створення додаткового продукту впливають переважно екстенсивні фактори [8, с. 428].

Інші важливі показники регіональної асиметрії національного промислового комплексу – обсяг капіталовкладень у виробничу сферу на душу населення, середньомісячна заробітна плата, рентабельність виробництва – свідчать, що регіональний розподіл промислового виробництва продовжується з тенденцією до зростання асиметричності, хоча й не такими темпами, як у першій половині 90-х років.

5. Зниження рівня промислового розвитку депресивних регіонів. Ця проблема зумовлена, передусім, низьким рівнем ефективності та конкурентоспроможності промислового виробництва депресивних регіонів. Нині в Україні багато РПК різних рівнів характеризується неефективністю виробництва, що проявляється у невідповідності суспільної цінності продукції та витрат на неї.

Ця проблема вказує на існування тісних зв'язків між соціальною та економічною, зокрема промисловою, сферами національного господарства. Тому вивчення регіональної асиметрії ПТК дозволяє „пролити світло” і на проблему депресивних регіонів.

У зарубіжних країнах, зокрема ЄС, депресивними вважаються ті регіони, економіка яких представлена галузями попередніх технологічних укладів (металургія, вугільна, хімічна), з низькою ефективністю виробництва, значним структурним безробіттям тощо. За критеріями ЄС, до депресивних відносять ті регіони, в яких протягом: а) останніх п'яти років були найнижчі середні показники ВДВ на одну особу; б) останніх трьох років був найнижчий обсяг промислового виробництва на одну особу; в) останніх трьох років були найвищими середні показники безробіття та найнижчий рівень заробітної плати.

В Україні ж склалася протилежна ситуація, коли найбільш індустріальні регіони, що мають високу частку „старих” галузей, вийшли в лідери за рівнем соціально-економічного розвитку, зокрема ВДВ на душу населення. За цим показником регіони України групуються таким чином [7]:

І група – регіони-лідери, інтегральний показник розвитку яких перевищує середній по Україні більше як на 30% (м. Київ);

II група – високорозвинені регіони, інтегральний показник розвитку яких перевищує середні значення по Україні на 10-30% (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та Харківська області);

III група – розвинуті регіони, інтегральний показник розвитку яких відрізняється від середнього по Україні до 10% у ту чи іншу сторону (АР Крим, Київська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Херсонська та Черкаська області);

IV група – слаборозвинуті та депресивні регіони, інтегральний показник розвитку яких відрізняється від середнього значення на 10-30% і більше у негативний бік (решта областей, серед яких усі слабоіндустріалізовані).

На обласному рівні до групи депресивних регіонів, наприклад у Вінницькій області, відносяться Мурованокуріловецький, Оратівський, Чечельницький, Чернівецький та деякі інші адміністративні райони.

На нашу думку, поглиблення регіональної асиметрії в розвитку ПТК, посилює напруження між „сильними” і „слабкими” регіонами і, отже, підриває *регіональну безпеку* держави, створює економічні передумови для сепаратистських рухів.

Висновки. На підставі викладеного можна сформулювати критерій оптимальності комплексного та регіонально-асиметричного розвитку ПТК. Суть його полягає в тому, що об'єктивно існує оптимальне співвідношення між рівнями комплексності та регіональної асиметрії у розвитку ПТК і якщо воно порушується, то комплекс переходить на траєкторію так званого хреодного (безперспективного) розвитку. Завдання ж державних органів у сфері регіональної політики якраз і полягає в тому, щоб структурно збалансувати ПТК в різних напрямках, зокрема в територіальному.

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Бабуринов В.Л. Региональное развитие: концепции и интерпретации // Бабуринов В.Л., Мазуров Ю.Л. Географические основы управления: Курс лекций по экономической и политической географии: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2000. – С. 208-216.
3. Балабанов Г.В. Сучасні територіально-галузеві пропорції економіки України // Укр. геогр. журн. – 2001. – № 1. – С. 3-8.
4. Буржуазная региональная теория и государственно-монополистическое регулирование размещения производительных сил (критический анализ) / Сапожников А.Д., Смольников М.В., Васильев В.А. – М.: Мысль, 1981. – 252 с.
5. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. – М.: Владар, 1993. – 310 с.
6. Гончаров Ю.В. Промислова політика України: проблеми і перспективи. – К.: Наук. думка, 1999. – 278 с.
7. Зайцева Л., Савостенко Т. Нові підходи до планування розвитку економіки України та її регіонів // Вісн. Укр. акад. держ. управл. – 2000. – № 3. – С. 160-163.
8. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 248 с.
9. Коломойцев В.Э. Восстановление и структурная трансформация промышленного комплекса Украины. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Молодь, 1998. – 384 с.
10. Лавровский Б. Измерение региональной асимметрии на примере России // Вопр. экономики. – 1999. – № 3. – С. 42-52.
11. Маергойз И.М. Территориальная структура хозяйства. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1986. – 304 с.
12. Масаков В. Региональная социально-экономическая асимметрия // Вест. статистики. – 1998. – № 11. – С. 3-12.
13. Мунько В.Р. Про критерій оптимальності комплексного та регіонально-асиметричного розвитку промисловості // Матер. III міжн. наук.-практ. конф. „Динаміка наукових досліджень – 2004” (Дніпропетровськ, 21-30 черв. 2004 р.). Т. 51: Регіональна економіка / Ред. кол.: С.О. Смірнов та ін. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 54-55.
14. Одетюк І.В. Технологічні уклади як спосіб визначення та економічної оцінки державних пріоритетів технологічного розвитку // Проблеми науки. – 2001. – № 11.
15. Олійник Я.Б. Формування регіональних диспропорцій в Україні // Поглиблення наукових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року: Матер. наук. конф. – К.: УкрІНТЕГ, 1999. – Ч. II. – Т. 1.
16. Павлов К. Управление экономикой в условиях воспроизводственных диспропорций //

Общество и экономика. – 2002. – № 3-4. – С. 58-77. **17.** Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наук. думка, 1993. – 219 с. **18.** Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития. – К.: Наук. думка, 1997. – 264 с. **19.** Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект) / Л.Г. Руденко, В.О., Шевченко, І.О. Горленко та ін. / За ред. Л.Г. Руденка. – К.: Академперіодика, 2005. – 320 с. **20.** Чужиков В. Регіональна диверсифікація виробництва // Економіка України. – 2002. – № 9. – С. 4-11.

The questions of theory and practice of complex and regionally-asymmetric development of industrially-territorial complexes of a different level are examined. Conformity to the law of optimum of complex and regionally-asymmetric development of complexes is grounded.